

MƏDƏNİYYƏT DÜNYASI
Elmi-nəzəri məcmuə
Azərbaycan Dövlət Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti,
XXXVII buraxılış, Bakı, 2019

МИР КУЛЬТУРЫ
Научно-теоретический сборник
Азербайджанский Государственный Университет Культуры и Искусств,
XXXVII выпуск, Баку, 2019

THE WORLD OF CULTURE
Scientific-theoretical bulletin
Azerbaijan State University of Culture and Art, XXXVII edition, Baku, 2019

FƏLSƏFƏ

UOT 101,1::316

Müslüm Nəzərov
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
Az -1000, Bakı, Səbail, Üzeyir Hacıbəyov,68
E-mail: muslimnazarov@mail.ru

TƏHSİLİN MODERNLƏŞDİRİLMƏSİNİN SOSİOMƏDƏNİ PROBLEMLƏRİ

Xülasə: Məqalədə Azərbaycanın Avropa təhsil məkanına inteqrasiyası kontekstində təhsilinin modernləşdirilməsi əsas istiqamətləndən, davamlı təhsil sisteminin əsas amillərindən, təhsilin müasir sosiomədəni prosesə daxil edilməsi və təhsilə əsaslanan sosiomədəni yanaşmanın əsas cəhətlərindən bəhs edilir.

Eyni zamanda, təhsil prosesinin forması və məzmunu ilə bağlı ümumi nəzəri ideyalar, informasiya cəmiyyətində insanların tələbatına görə təhsil proseslərinin genişləndirilməsi və sürətlənməsi, təhsilin modernləşdirilməsinin sosial-mədəni, metodoloji əsasları və texnokratik tipli mədəniyyətin əsas xüsusiyyətləri nəzərdən keçirilir. Təhsilin inkişafına dair sosial-mədəni texnologiyaların əsas prinsipləri açıqlanır.

Açar sözlər: təhsil, inkişaf, sosial, mədəni, sosioloji yanaşma, modernləşmə.

Müasir dövrdə təhsilin inkişafı olduqca mürəkkəb, ziddiyyətli proseslər ilə xarakterizə olunur, bu da eyni zamanda təbiətdəki obyektiv və subyektiv bir çox müxtəlif istiqamətlərə yönəldilmiş amillərin təsirindən yaranır.

Bu bir tərəfdən, təhsilin inkişafına xas olan bütün meyillər ziddiyyətlərin ümumi anlayışı ilə birləşdirilmiş və digər tərəfdən bu ziddiyyətlər obyektivdir, çünki onlar sivilizasiyanın mütərəqqi inkişafında keyfiyyət və kəmiyyət dəyişiklikləri ilə nəticələnir.

Eyni zamanda, XX əsrin 90-cı illərin əvvəllərində başlayaraq Azərbaycan Respublikasının ictimai həyatının bütün sahələrində olduğu kimi təhsil islahatları da sosial və iqtisadi islahatlar mərhələsinə daxil olmuşdur.

Sosiomədəni qurum kimi təhsil cəmiyyətin və fərdin iqtisadi, sosial, mədəni fəaliyyətinə və inkişafına kömək edir, insan inkişafının əsas proseslərini tənzimləyir və idarə edir.

Təhsilin müasir sosiomədəni prosesə daxil edilməsi bizə bir təhsil siyasəti kimi strategiyası yaratmaq, perspektivli təhsil proqramları hazırlamaq, ölkənin, dünya ictimaiyyətinin tarixi inkişafının müəyyən bir mərhələsində təhsil üçün sosial sifarişin müəyyənləşdirilməsinə şərait yaradır.

Təhsilə sosiomədəni yanaşmanın doğruluğunu sübut edən həm də postklassisizm dövrü ədəbiyyatlarında iddia edildiyi kimi, sosial və mədəni dəyişikliklər arasında fərqlərin mövcudluğudur. Belə ki, sosial olan “insanların bir-birinə təsir göstərdikləri münasibətləri” ifadə edir. O, insanlar arasında qarşılıqlı münasibətlərin üsul və formalarını – sosial münasibətlərin strukturunu və onların inkişaf proseslərini xarakterizə edir.

Mədəni olan isə “bu qanunauyğunluqların qeydə alınmış dəyərləri, qiymətləndirilmələri və standartları növündə hər hansı nəticələrini” ifadə edir (6, s.302). Başqa sözlə, mədəni olan bu qarşılıqlı münasibətlərin nəticələri – insanlar tərəfindən formalaşdırılan və dəstəklənən, habelə onların qarşılıqlı münasibətlərində vasitəçilik edən dəyərləri, maraqları əhatə edir. Belə olduqda, sosial və mədəni dəyişiklikləri forma (insanların qarşılıqlı təsirləri) və məzmunun (maraqlar, məqsədlər, dəyərlər) nisbəti kimi təsəvvür etmək olar. Bu, o deməkdir ki, təhsilin inkişaf yollarını, təhsil islahatlarını müəyyənləşdirərkən, tək cəmiyyətdə baş verən sosial dəyişikliklərdən deyil, həm də bu cəmiyyətin mədəniyyətinin məzmunundan və onda baş verən dəyişikliklərdən çıxış etməlidir.

Buna görə də təhsil problemlərinin öyrənilməsinin vacibliyi hər hansı bir sosial təhsil sisteminin zəruri komponentidir. Bəşəriyyətin görkəmli düşüncələrinin bu dərəcədə təhsil məsələsində iştirak etdiyinə əmin olmaq üçün sosial fəlsəfə və pedaqogika tarixinə dair hər hansı bir araşdırma ilə tanış olmaq kifayətdir.

Hal-hazırda Avropa təhsil məkanına inteqrasiya kontekstində Azərbaycan Respublikasının təhsil siyasəti təhsilin modernləşdirilməsinin əsaslarından biri kimi akademik çevikliyə, həm Avropa ölkələri və ABŞ-la, həm də postsovet məkanı ölkələri ilə əməkdaşlığa yönəlmişdir (4,s.230).

Təhsil sahəsində modernləşmə problemləri müxtəlif aspektlərdə: strateji və inkişaf modelləri baxımından, fəlsəfi, pedaqoji və etnopedaqoji aspektdə, sosiologiya, mədəniyyət, psixologiya və s. baxımından müzakirə olunur.

Təhsil sistemində müasir sosial tələblərin həyata keçirilməsi üçün bir tərəfdən təhsil sisteminin özünü modernləşdirməsi, digər tərəfdən isə dövlət, cəmiyyət və fərdətin təhsilə olan münasibətinin dəyişməsi onun sosial rolunun artırılması üçün vacibdir.

Modernləşmə mövcud təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi və yenilənməsidir.

Təhsilin müasirləşdirilməsi siyasi və milli bir vəzifədir, cəmiyyətin və dövlətin təhsil sahəsində maraqları həmişə təhsil sisteminin modernləşdirilməsi və inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi ilə bağlı olmuşdur. Təhsilin modernləşdirilməsinin məqsədi təhsil sisteminin davamlı inkişafı üçün mexanizm yaratmaqdır. Bu məqsədə nail olmaq üçün aşağıdakı qarşılıqlı əlaqəli vəzifələr prioritet məsələ kimi həll edilməlidir: dövlət tərəfindən tam təminatlı təhsil almaq üçün bərabər imkanların təmin edilməsi; məktəbəqədlər, ümumi və peşə təhsilinin yeni müasir keyfiyyətinə nail olmaq; büdcədən kənar resursların cəlb edilməsi və istifadəsi üçün hüquqi və təşkilati-iqtisadi mexanizmlərin təhsil sistemində formalaşması; pedaqoqların sosial vəziyyətini və peşəkarlığını yaxşılaşdırmaq, onların dövlət və ictimai dəstəyini gücləndirmək.

Təhsilin modernləşdirilməsi dövlətin fəal dəstəyi ilə həyata keçirilən genişmiqyaslı bir proqramdır. Burada əsasən, ölkənin müasir həyatının hazırkı və gələcək tələblərinə uyğun olaraq müəyyənləşdirilmiş yeni təhsilinin keyfiyyətinə nail olunur. Dövlət bu prosese cəmiyyətin geniş iştirakı üçün lazımı şərait yaratmaqla təhsil sektorunun modernləşdirilməsi prosesinin başlamasını təmin edir. Təlimin modernləşdirilməsinin müxtəlif aspektləri müasir proses kontekstində baş verir, eyni zamanda onlar üçün zəruri olan insan resursu təmin edən bir mənbədir. Təhsil sisteminin modernləşdirilməsi onun minimum sabit büdcə normalarına çatdırılması, sosial əhəmiyyətli problemlərin həlli ilə sabitləşmə prosesi ilə sıx bağlıdır.

Buna görə də biz cəmiyyətin bütün situasiya tələblərindən və qabaqcadan önəmli olan hüquqi imkan verən, gələcəkdə mümkün olan bütün mövcud və digər cəmiyyətlər üçün axtarış atmosferini yaratmaq, təşəbbüskar - yaradıcı şəxsiyyəti formalaşdırmağa və inkişaf etdirməyə kömək edən bir təhsil sisteminə ehtiyac duyuruq.

Əgər müasir təhsil sistemi yalnız xarici sosial rollar, hazır məlumat və normalarla məşğul olsa, yalnız birtərəfli intellektual inkişafı, rəşionallıq və texniki sahədə inkişaf etdirmək olar.

Azərbaycan bu gün iki əsas çağırış qarşısındadır. Birincisi, biz xammal yönümlü iqtisadiyyatdan biliklərə əsaslanan xidmət iqtisadiyyatına keçid etməli, ölkəmizin qlobal rəqabətdə mövqeyini möhkəmləndirməli, ikincisi, gələcək nəsillər üçün planetimizin qorunması istiqamətində addımlar atmalıyıq. Hər iki çağırışa cavab vermək üçün Azərbaycanın indi təhsilin modernləşdirilməsinə ehtiyacı daha çoxdur. Elmi-texniki tərəqqinin cəmiyyət və şəxsiyyətin ən kəskin problemlərini həll etmək iqtidarında olmaması üzündən təhsilin təkə rəqabət nöqtəyi-nəzərdən deyil, həm də dünyanın davamlı inkişafı baxımından modernləşdirilməsi, təhsil modellərinin açıqlığı, zamanın çağırışlarına cavab verməyə qadir olması sosial əhəmiyyətli amil kimi dəyərləndirilir (4,s.226).

Son illərdə intensivləşən təhsil problemi ilə bağlı elmi müzakirələr daha tanındılmış modellərlə əhatə olunmayan cəmiyyət arasındakı münasibətlərin problemlə xarakterini göstərir. Cəmiyyətdəki problemlər, sosial və iqtisadi strukturların dəyişməsi təhsilin vəziyyətinə təsir göstərmir, təhsil strukturlarının inkişafına səbəb olur və bəzən bu prosesi inkar edir. Cəmiyyətin yeni sosial səviyyəyə - informasiya cəmiyyətinə keçməsi, təhsil sisteminin köklü transformasiyası, fundamental yeni təriflərdə təhsilin yeni formaları əks olunur. Bu, təhsilin və sosial inkişafın bir-birindən asılı olmasıdır.

Təlim və təhsil həm cəmiyyətin müasirləşdirilməsi prosesləri üçün bir nəticə, həm də ayrılmaz ön şərtidir. Bir tərəfdən, cəmiyyətin modernləşmə prosesləri insanlara təhsil və təlimin təsirlərini göstərir: onlar yeni problemlərin dəyişməsindən və həllindən öyrənirlər, təcrübə yığırlar və yeni bilik potensialını genişləndirirlər. Digər tərəfdən, təhsil sosial, iqtisadi, struktur dəyişikliyi üçün vacib bir şərtidir. Təhsil sistemindəki çatışmazlıqlar tez bir zamanda iqtisadi və sosial inkişafda əyləc ola bilər (5, s.20).

Yeni biliklər müasir problemlərin həlli şəklində yaradıcı istifadə edilməsi, cəmiyyətin rifahının yaxşılaşdırılmasına kömək edir. Amma biliyin inkişafı və istifadəsi öz-özünə baş vermir. Onları insan tərəfindən bacarıqları, xüsusi biliklər, yaradıcılıq, təşəbbüs, həvəs və s. belə şəxsi keyfiyyətləri təhsil vasitəsilə əldə etmək olar.

Ona görə də informasiya cəmiyyəti təhsil proseslərinin genişləndirilməsində və sürətlənməsində, insanların təhsilində kütləvi sərmayələrdə maraqlıdır.

Məktəbdə qazanılmış əsas biliklər, peşə hazırlığı universitetdə daim genişlənir, tələbələr arasında daha geniş ünsiyyət əldə edilir. Texniki və iqtisadi inkişafın sürəti,

məktəbdən, universitetdən, peşə təhsilindən sonra əldə olunan biliklərin ibtidai təhsili ilə bağlı daha vacib olmasına gətirib çıxarır.

Təhsil sistemi və iqtisadiyyat dinamik qarşılıqlı, informasiya cəmiyyətində təhsilin həlledici rolu həm dəyəri, həm də cəmiyyətlərdə bilik və öyrənmə üsulları, məqsədlər, məzmun və tədris metodları baxımından uzaq nəticələrə malikdir. Sonuncu, peşə hazırlığı, fərdi tədris dövrü, həmçinin iştirakçıların öyrənmə və təhsil prosesində rolu üçün bilik dəyişiklikləri deməkdir.

İnformasiya cəmiyyətində öyrədiləcək biliyin dəyəri əhəmiyyətli dərəcədə artmaqdadır. Belə ki, sənaye cəmiyyətində üstünlük təşkil edən “gələcəyə doğru öyrənmə” devizi “ömür boyu öyrənmə” devizi ilə əvəz ediləcək. Bu baxımdan təhsil tamamilə yeni bir şəkildə, “ömürlük təhsil” devizi “ömür boyu təhsil” devizinə keçməkdə artıq sosial təcrübədə hiss olunan bir prosesdir. Bu peşənin coğrafi inkişafına olan tələbatı və keyfiyyətlərin əldə edilməsini nəzərdə tutur. Təhsil artıq iş həyatının ilkin mərhələsinə yönəldilmir, lakin bu məlumatı əldə edən fərdlərin aktiv həyatında qabaqcıl təhsil mərhələsindən keçirilməlidir (4,s.9).

Müasir dünyada iqtisadiyyatın və cəmiyyətin yeni keyfiyyətinin formalaşmasında ən vacib amil kimi təhsil vacibdir. Təhsilin keyfiyyəti insan kapitalının təsiri ilə artır. Azərbaycan təhsil sistemi qabaqcıl ölkələrin təhsil sistemləri ilə rəqabət edə biləcəyinə şübhə yoxdur. Müasir təhsil sosial siyasətdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Buna görə, müasir təhsilin modernləşdirilməsi sosial siyasətdə böyük əhəmiyyətə malikdir və onun demokratik və hüquqi dövlətin məqsədləri ilə müəyyən edilir. Tədrisin dərin və hərtərəfli modernləşdirilməsi lazımı resursların ayrılması və onların effektiv istifadəsi üçün mexanizmlərin yaradılması və ictimaiyyət tərəfindən geniş dəstəklənən ümummillə təhsil siyasəti ilə həyata keçirilir. Eyni zamanda, dövlət və ictimaiyyət tərəfindən davamlı təhsilin modernləşməsi üçün geniş dəstək verilir.

Davamlı təhsil sistemində əsas amil şagirdlərin müstəqil işi olaraq “yaddaş” məktəbindən “təfəkkür” məktəbinə keçid olacaq, buna görə də, onların öyrənmə resursları müasir təhsil texnologiyaları vasitəsi ilə təlim tələbələrin çox sayda müstəqil işi və real layihələrdə iştirakı ilə xarakterizə ediləcəkdir. Yalnız bu şəkildə bir insanın sürətlə dəyişən iş dünyasında məşğulluq imkanı əldə edə bilər.

Beləliklə, təhsil problemi yalnız müəllim və tələbə problemi deyil, həm də sosial-mədəni bir problemdir. Bu problemin həlli ölkəmizin sosial-iqtisadi, mənəvi və mədəni inkişafının müvafiq dəyərləri ilə dəstəklənən tələbə ilə şagird arasında harmonik əməkdaşlığın axtarışı ilə müəyyən edilir.

Buna görə, humanitar təhsilin konsepsiyası müasir təhsil problemlərini sosial-humanitar biliklərlə müzakirə etmək üçün çox vacibdir.

Təhsil fəaliyyətinin subyektiv müstəqilliyinin dərəcəsini artırmaqla (və ya azaldılmaqla) ictimai həyatın bütün müxtəlifliyində bərpasının əsas şərtlərindən biri olan təhsil sisteminin humanistləşmə prosesində müsbət (və ya mənfi) tendensiya üçün üstünlüyü barədə hökm verə bilər. Eyni zamanda, təhsil prosesinin forması və məzmunu ilə bağlı ümumi nəzəri fikirlər son dərəcə mobildir və müəyyən bir cəmiyyətin xüsusi tarixi təhsil proqramları daimi transformasiya vəziyyətində qalır.

Azərbaycan təhsilinin modernləşdirilməsi təcrübəsi belə bir nəticə çıxarmağa əsas verir ki, təhsil sisteminin müstəsna olaraq iqtisadiləşdirilməsinin qurbanı olmamaq üçün hadisələri kənardan müşahidə etmək yox, fəal addımlar atmaq, təhsilin modernləşdirilməsi problemlərini, prinsip və yollarını müəyyən etmək lazımdır (4,s.237). Bu isə Avropa

təhsil məkanına inteqrasiya kontekstindən, Boloniya prosesi konsepsiyasının reallaşdırılmasının milli-mədəni xüsusiyyətlərinin təhlilindən kənarında mümkün deyil. Buna görə, müasir dövr üçün, təhsilin modernləşdirilməsi problemi, bizim fikrimizcə, qloballaşma kontekstində təhsil sisteminin təşkilatı və quruluşu, dünya təhsilinin inkişafının ümumi vektoru nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Ədəbiyyat:

1. “Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası”. “Azərbaycan müəllimi” qəzeti, 25.10.2013-cü il, №41.
2. Azərbaycan Respublikasının "Təhsil haqqında" Qanunu. Bakı, “Bakı Çap Evi” 2012, 64 s.
3. Nəzərov M.H., Babayeva A.R. Mədəniyyət və təhsilin ümumi əsasları, (Dərs vəsaiti), Bakı-Mütərcim- 2016, 200s.
4. Nəzərov M.H. Müasir dövrdə təhsilin sosiomədəni problemləri. Bakı-Mütərcim - 2018, 296s.
5. Karpov S.A. The modern theory of science education: problems of formation // Problems of Philosophy, 2010, № 5, p. 1524.
6. Спивак В. А. Корпоративная культура. – СПб.: ПИТЕР, 2001. – 352 с
7. https://president.az/files/future_az.pdf

Муслум Назаров

Социокультурные проблемы модернизации образования

Резюме

В статье рассматриваются вопросы модернизации образования в контексте интеграции Азербайджана в европейское образовательное пространство, основные факторы системы непрерывного образования, а также ключевые аспекты социально- культурный подхода на основе образования.

В то же время рассматриваются общетеоретические идеи, связанные с формой и содержанием образовательного процесса, расширением и ускорением образовательных процессов для нужд людей в информационном обществе, социокультурными, методологическими основами модернизации образования и основными чертами технократического типа культуры. Раскрыты основные принципы социокультурных технологий развития образования.

Ключевые слова: образование, развитие, социокультурный, социологический подход, модернизация.

Muslum Nazarov

Sociocultural problems of modernization of education

Summary

The article considers the issues of education modernization in the context of Azerbaijan's integration into the European educational space, the main factors of the lifelong education system, as well as key aspects of the socio-cultural approach based on education.

At the same time, general theoretical ideas related to the form and content of the educational process, the expansion and acceleration of educational processes for the needs of people in the information society, the sociocultural, methodological foundations